

SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNIH VRSTA U KONTEKSTU TRADICIJSKE KULTURE U SINJSKOM KRAJU

Gulić, Andrea

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:223946>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNIH VRSTA U
KONTEKSTU TRADICIJSKE KULTURE U SINJSKOM KRAJU**

ANDREA GULIĆ

SPLIT, 2020.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNIH VRSTA U
KONTEKSTU TRADICIJSKE KULTURE U SINJSKOM KRAJU**

Studentica:
Andrea Gulić

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2020. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Ojkavica i rera	2
3. Nijemo kolo	5
4. Predaje.....	5
4.1. Povijesne predaje.....	6
4.1.1. Čudesna obrana Sinja	7
4.1.2. Groblje	10
4.2. Mitske predaje	11
4.2.1. Vile	12
4.2.2. Lastavice	13
4.2.3. Kraljevo skriveno blago	14
4.2.4. Duga.....	14
4.3. Demonološke predaje	15
4.3.1. Vukodlaci.....	16
4.4. Eshatološke predaje	17
5. Crkveno-pučka baština.....	17
5.1. Božić.....	17
5.2. Velike poklade	21
5.3. Korizmeni i uskrsni običaji.....	22
5.4. Blagdan sv. Ivana Krstitelja	23
5.5. Pučka veselja na blagdane zaštitnike svojih župa (Dernek)	24
6. Ostali običaji.....	25
6.1. Tradicionalni pir	25
6.2. Uroci.....	26
6.3. Balote.....	28
6.4. Pogrebni običaji	28
7. Zaključak.....	31
Rječnik	32
Izvori.....	33
Literatura.....	34
SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNIH VRSTA U KONTEKSTU TRADICIJSKE KULTURE U SINJSKOM KRAJU.....	38
Sažetak.....	38
CONTEMPORARY ETHNOGRAPHY OF ORAL LITERARY GENRES IN THE CONTEXT OF TRADITIONAL CULTURE IN THE SINJ REGION.....	39
Abstract.....	39

1. Uvod

U ovom radu obradit ću običaje prenošene na području Sinjske krajine u kontekstu tradicijske kulture. Mnoge ove priče izumiru i više se nikada neće čuti jer stariji naraštaji, ljudi koji su izvor ovih živih predaja umiru, a s njima umire cijela jedna kultura i vjerovanja, stoga ih je potrebno zapisati. Usmeni tekst koji je zapisan, prenesen iz jednog medija u drugi, nastavlja drugi život, s jedne strane kao usmeni fenomen, a s druge strane kao zapisani oblik čime postaje podložan načelima književnoteorijske prosudbe.¹

Osim sadržaja usmene književnosti vrlo je bitan njen kazivač. On je autentičan primjer svog kulturnog kruga kojeg obogaćuje prenošenjem jedne tradicijske kulture. Usmeno pripovijedanje sadrži izvanjezične elemente poput mimike i geste koje dopunjavaju manjak jezičnih elemenata. Usmeno je pripovijedanje određeno cjelokupnom situacijom u trenutku pripovijedanja, okolinom, slušaocima, njihovim sugestijama pripovjedaču te komentarima koji ulaze u zapisano pripovijedanje.² Posebnost usmenog pripovijedanja krije se u rečenici usmenog pripovjedača. Ona se razlikuje od pisane po obilnim devijacijama od normativne gramatike, slobodnom upotrebom dijalektalnih oblika, jednostavnijim rečeničnim konstrukcijama, eliptičnim formulacijama i afektima.³

Usmenu književnost možemo promatrati kroz prizmu umjetničkog folklora kao komunikaciju u jezičnom mediju s jakom dramatizacijom tekstone i konteksta.⁴ Hrvatska tradicijska kultura oslonjena je na Bibliju i kršćanstvo što je vidljivo i u ovom radu. Osim na Bibliju i kršćanstvo, oslonjena je na realne životne činjenice koje su u mogućnosti poetskog izgrađivanja; oslonjena je na sustav usmene književnosti; ostvaruje se vrsnim kompozicijskim i stilskim ustrojem djela i prilagođena je potencijalnim recipijentima.⁵ Velikim dijelom usmena književnost dio je obreda; određene usmene konstrukcije odgovaraju određenim društvenim događanjima i običajima. Mnoge su kulture zbog toga neovlašteno nazvane primitivnim iako je usmena književnost u potpunosti uključena u zbivanje društvenog života.⁶

Proces dekuluralizacije pojedinca, ali i društva, uzeo je maha, a posljedice takvoga stanja mogle bi rezultirati stvaranjem socijalno i kreativno nefunkcionalnih ličnosti u društvu

¹ Botica, Stipe, *Usmene lirske pjesme*, SHK, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 15

² Bošković Stulli, Maja, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb, 1975., str. 154

³ Isto.

⁴ Bošković Stulli, Maja, Zečević Divna, *Usmena i pučka književnost*, knj.1. u *Povijest hrvatske književnosti*, Mladost, Zagreb, 1978., str. 18

⁵ Botica, Stipe, *Marulićeva Judita i hrvatska tradicijska kultura*. *Colloquia Maruliana* ..., 9, 2000., str. 267

⁶ Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 129.

zbog odsutnosti vlastitog identiteta izgrađenog na svijesti o vlastitoj pripadnosti i razumijevanju raznolikosti kao osnove jedinstva i kulture i umjetnosti.⁷ Elementi usmene književnosti poput komunikacije i kreativnosti pripovijedanja u osnovi su jedne kulture i na njoj je kultura izgrađena, i kao takva usmena književnost može biti oružje u borbi dehumanizacije. Dakle, usmena književnost je općedruštveno korisna⁸ i zbog modernizacije društva tradicijski običaji su sve rjeđi stoga je nužno o njima saznati od starijih naraštaja⁹.

2. Ojkavica i rera

Ojkavica je uvrštena u na popis ugrožene nematerijalne svjetske baštine 16. studenog 2010. u Nairobiu u Keniji na 5. zasjedanju UNESCO-ovog Međuvladinog odbora za zaštitu nematerijalne kulturne baštine.¹⁰ Time je dobila priznanje važne, izvorne i nematerijalne kulturne baštine. Emigracijom stanovništva iz cetinskog ruralnog kraja u gradska područja opao je broj pjevača ojkavice što je dovelo do njenog ugroženog statusa.¹¹ Bitno je da se ojkavica uči od izvornih *pivača*.¹² Kod pjevanja ojkavica predvodnik započinje pjesmom, a zatim ga ostali slijede. U istoj mjeri pjevaju žene i muškarci, dakle prisutna je ravnopravnost, a česta je kombinacija muških i ženskih glasova. Ojkanje ima i druge nazive, neki od njih su: orzanje, orcanje, treskanje, orzenje i rozganje.¹³ Tip je to arhaičnog pjevanja s melodijskim ukrasima i potresanjima na slog „oj“ koji se može nalaziti na početku, u sredini ili na kraju pjesme.¹⁴ Pjevanje karakterizira slojevitost, snaga i glasnoća. Trajanje pjesme ovisi o pjevaču i njegovoj sposobnosti održavanja daha.¹⁵ Zbog ovakvih stavki ne odgovara svatko profilu pjevača ojkavice niti je u mogućnosti da postane jedan. Arhaični oblici pjevanja ojkavica sačuvani su upravo na području Sinjske krajine, ali još i u mjestima Miljevci, na Promini, u primorskoj Grebaštici, u Muću te u Mirlović Zagori.¹⁶ Nekoć su se ojkavice prenosile samo usmenom predajom. Mlađe generacije su slušale starije generacije pa su ih imitirali,

⁷ Mihajlovska, Suzana, *Tranzicijsko društvo i stvaratelji kulture*, Metodčki ogledi, 15(2), Skopje, 2008., str. 75

⁸ Dragić, Marko, *Općedruštveni značaj usmene književnosti*, Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, 2014., str. 16-25.

⁹ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, Uvod u književnost, IV. poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.

¹⁰ Marko Dragić, *Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici*, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 506.

¹¹ Isto.

¹² Isto.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

usavršavali i prenosili sljedećim generacijama.¹⁷ Danas mlađe generacije ne usvajaju ovakav arhaičan način pjevanja, pa su kao jedini izvori ostale starije generacije.¹⁸

Rera je kratka popijevka čije je pjevanje karakteristično za područje Sinjske krajine. Kad se ljudi okupe nekom prigodom uz jelo i piće često i uz vatru, zapjevaju reru. Nakon kratkog naricanja stihova jednog kazivača, uslijedi dugo harmonično zavijanje drugih prisutnih pjevača, odnosno *reranje*. Češće je pjevaju muškarci nego žene. Muškarci koji pjevaju reru na području podno Kamešnice nazivaju su *Didi s Kamešnice*¹⁹.

*Mala moja i tvoj ćaća ludi
Kad got dođen Pršuton me nudi.*

*Gospe Sinjska misu ću ti platit
ako ćeš mi dragana povratit.*

*U mog lole livade na glasu,
tri je ovce za uru popasu.*

*Moj se dragi fali da imade,
kad na pivcu goni u mlincu.*

*Svekrvice našla sam ti zgodu,
dubok bunar i studenu vodu.*

*Oj ljubavi dosta li si gorka
na rastanku divojke i momka.*

*Curo mala nek ti je u glavi,
nikad momku prva se ne javi.*

Lako ti je poznat zlato moje,

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Sinju Mate Gulić.

bile bičve poviš gaća stoje.

*Moj dragane cvitiću na vodi
poljubi me, srcu mi ugodu.*

*Ljubav mori i u groblje slaže,
i mene će, eto ti je vraže.²⁰*

*Ja san Hrvat ne stidin se toga
Katolik san, virujen u Boga,
Gusle su mi i ponos i dika
Širin slavu hrvatskih vojnika,
Širin slavu svoje domovine
I junaštvu Ante Gotovine,
Gotovine Ante i Markača
Dva heroja na svitu najjača.²¹*

*Srce moje,
Malo maleno je srce moje
Malo maleno je
Ono što je
Uvijek veselo je ono što je
Uvijek veselo je
Oj zoro moja
Da je meni dvadeset godina
Oj zoro moja
Odavno me
Pucalo mene kao
Oj zoro moja.²²*

²⁰ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Sinju Mate Gulić.

²¹ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Sinju Mate Gulić.

²² Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Sinju Mate Gulić..

*Moja mala iz Medova doca
veća ti je guzica od lonca.*²³

*Evo moga priko polja dase
Košulju mu iskidalo prase.*

*Svekrvice lipo se uredi
Kad ja dođem visit ćeš o'gredi.*²⁴

3. Nijemo kolo

*U Sinju se prije puno plesalo nijemo kolo. Plesači plešu u krug i ništa se ne svira dok se pleše. U nas se još kaže gluvo kolo, neki ga zovu i mutavo, starinsko sinjsko kolo. Na sebi imaju starinsku robu, a na nogama imaju suknene bičve i opanke. Žene su nosile šudare na kojim su se vezali čvorići, mlađe su nosile marame. Znalo se po bojon ko je divojka, a ko je žena. Od gori su bile ječermice, ispod je bio plećak, pa je košulja, ispod je podsuknja, pregača. Ječermice su se radile od modrog sukna, i vezlo se s onin crvenin, i stavljale su se srebrene i zlatne toke, nosile se puce.*²⁵

4. Predaje

Predaja je usmenoknjiževna vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja prepričavanje.²⁶ Svete knjige Biblija, Talmud, Kur'an i Tipitaka sadrže velik broj usmeno-proznih oblika. Starozavjetni pisci su zaslužni za njegovanje vjerne usmene predaje.²⁷ Razlikuje se šest vrsta predaja: povijesne predaje, etiološke predaje, eshatološke predaje, mitske predaje, demonološke predaje i pričanja iz života, a legenda se uzima kao

²³ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Sinju Mate Gulić..

²⁴ Zapisala sam 2018. godine. Kazala mi je u Sinju Antonela Gulić.

²⁵ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Lučanama Stipe Đipalo.

²⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 272

²⁷ Isto.

posebna književnouslymena vrsta.²⁸ U hrvatskoj tradicijskoj kulturi legenda se očituje kao samostalna vrsta, no razlikuje se od tipične predajne strukture jer je često religijske motivike s mnogo fantastičnih elemenata, a prisutna je povijesna, pojedinačna ili kolektivna asocijacija.²⁹ Legenda svojim karakteristikama odstupa od žanra predaje jer se fantastično ne može provjeriti na nekom stvarnom objektu, i postoji sumnja u vjerovanje onog o čemu govori.³⁰ Legende tematski obrađuju priče iz života viših društvenih staleža poput kraljeva, vitezova, feudalaca i svetaca.³¹ Kroz povijest na legendu se gledalo kao na pripovijest iz života svetaca ili kao pripovijest o Božjim i svetačkim čudima.³² Pravilo je da legenda nastaje opisivanjem i pripovijedanjem kojekakve čudesne zgrade, a fantastičnom u legendi pridonosi velik broj uporabe čuda i čudesnoga kao popratni elemenata legendarnog.³³

Kurt Ranke, njemački etnolog, žanrove promatra kao iskaze osnovnih čovjekovih psihičkih funkcija. Jednostavne oblike narodnog pjesništva shvaća kao trajne antropološke pojmove ili kao praoblike čovjekova iskazivanja.³⁴ Iz takvog poimanja proizlazi funkcija predaje kao iskaza konsternirana čovjekova stava prema događanjima u svijetu, prema unutarnjim i vanjskim dvojabama koje vode do tragičnog svršetka.³⁵ U tradicijskoj percepciji ne postoji čvrsta hijerarhija funkcija; sve se moguće funkcije isprepleću jedna s drugom i prema potrebi zauzimaju svoje mjesto.³⁶ Referencijalne i emotivne, fatičke i imperativne, metafizičke i estetičke funkcionalne odredbe u određenom tipu komunikacije imaju određeno mjesto.³⁷ Bez funkcije nema života usmenoknjiževnih djela. Kazivač je najčešće nepoznat, ali to je uvijek daroviti pojedinac iz neke kulturne zajednice.³⁸

4.1. Povijesne predaje

Književnouslymena vrsta povijesne predaje može se shvatiti kao literarizirana povijest ili kao usmena povijest. Istinost povijesne predaje se utvrđuje u poredbi s arhivističkim

²⁸ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 273

²⁹ Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 446.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Marko Dragić, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina, 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 154.

³³ Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 447.

³⁴ Bošković Stulli, Maja, Zečević Divna, *Usmena i pučka književnost*, knj.1. u *Povijest hrvatske književnosti*, Mladost, Zagreb. 1978., str. 25.

³⁵ Isto, str. 26

³⁶ Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 24

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

izvorima koje ima u pozadini.³⁹ Povijesne predaje pjevaju o povijesnim događajima i osobama.⁴⁰

U sljedećem podnaslovu bit će riječ o povijesnoj predaji čudesne obrane Sinja koja žanrovski graniči s legendom.

4.1.1. Čudesna obrana Sinja

Hrvati katolici masovno su bježali iz Bosne i Hercegovine poslije poraza turske vojske pod Bečom 1683. godine. Franjevci iz Rame na čelu s fra Pavlom Vučkovićem napustili su Ramu i naselili su se u Dalmaciji. Narod je sa sobom jedino uzeo sliku Gospe od Milosti.⁴¹ Ne zna se kako je slika došla u Ramu, no dr. fra Stanko Petrov nagađa da ju je naslikao nepoznati mletački slikar u drugoj polovici 15. stoljeća te da se najprije nalazila u Cetingradu (Sinju), a da su je cetinski fratri, kad je Sinj konačno pao u ruke Osmanlija 1536. godine ponijeli sa sobom u Ramu.⁴² Kraće vrijeme su boravili u Splitu i Dugopolju, a dovršenom gradnjom crkve i samostana Gospina slika je premještena u Sinj.⁴³ Ante Pletikosić dogovorno s fratrima je donio Gospinu sliku iz Splita u Sinj.⁴⁴

To je mišljenje neutemeljeno jer je Rama kao i Bosansko kraljevstvo pala pod tursko ropstvo koncem svibnja 1463. Kratko ju je Matija Korvin oslobodio a konačno su je pred Božić 1463. Turci pokorili.⁴⁵ Vjerojatnije je mišljenje da je sliku Gospe od milosti tridesetih godina 15. stoljeća ramskoj crkvi darovao glasoviti misionar sv. Jakov Markijski.⁴⁶

Nakon šest dana od premještanja Gospine slike u novu crkvu došao je glasnik mletačkom providuru Anđelu Emu i obavijestio ga da Turci, planiraju provaliti u Dalmaciju i napasti

³⁹ Dragić, Marko, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnom pripovijedanju*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, br. 2-3, Split, 2009., str. 22

⁴⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 274

⁴¹ Marko Dragić, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 154

⁴² Soldo, Josip Ante, *Sinjska spomenica 1715-1965.*, Franjevački provincijalat, Sinj, 1965., str. 11

⁴³ Marko Dragić, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 154

⁴⁴ Soldo, Josip Ante, *Sinjska spomenica 1715-1965.*, Franjevački provincijalat, Sinj, 1965., str. 13

⁴⁵ O tome više: Marko Dragić, *Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu“*, Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja, 60 (3). Split, 2011., str. 361-382.

⁴⁶ Usp. Marko Dragić, Sveti Jakov Markijski u predajama i legendama Hrvata, Jakov Markijski i njegovo djelovanje u Bosni: zbornik radova. Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet; Deževce: Župa Gospe Snježne, 2016, str. 241-260.

Sinj.⁴⁷ Fratri su formirali dvije skupine od kojih je jedna krenula u Split, a druga je skupina činila sedam fratara koji su Gospinu sliku stavili u sanduk i ponijeli je u grad da bi zaštitili svoj narod.⁴⁸ Mehmed-paša Čelić, bosanski paša, spustio se sa šezdeset tisuća vojnika niz Prolog 23. srpnja 1715. godine. Vojska je poslije tri dana napala mjesto Otok s 360 stanovnika. Turci su pobili sve muške stanovnike Otoka, a žene i djecu su odveli kao zatočeničke. Trideset je osoba uspjelo pobjeći preplivavši Cetinu.⁴⁹

Zatim je slijedio napad na Sinj koji je započeo 8. kolovoza 1715. godine. Istog dana je izgorjela Gospina crkva koja se nalazila pod Kamičkom, ali i crkva svetoga Franje.⁵⁰ Turci su topovima napadali Sinj četiri dana, a 14. kolovoza Mehmed-paša je zapovjedio opći juriš.⁵¹ Vjernici su se molili ispred Gospine slike koja je bila smještena na oltaru svete Barbare u crkvi svetoga Mihovila u središtu Sinjske tvrđave.⁵²

Tri puta je izvršen juriš turske vojske na Sinj prije no što su se Turci preplašili. U noći s 14. na 15. kolovoza paša se s vojskom povikao u Livno.⁵³ Te je godine blagdan Uznesenja Blažene Djevice Marije spadao u četvrtak. Poginulo je 10 000 turskih vojnika. Preživjeli turski vojnici pripovijedali su da su svake noću vidjeli ženu kako hoda u jakoj svjetlosti po zidinama grada.⁵⁴ Postoje i predaje kako je žena nosila kudjelju u ruci:

Za vrijeme velike najezde Turaka u cilju širenja njihovog carstva, skupila se šaćica hrabrih Sinjana da obrani svoj grad i u tome im je pomogla draga Gospa koju svi danas štujemo. Sinj je bio u plamenu, ljudi na izmaku snaga. Turčin je nadirao sve žešće, kad se odjednom na zidinama grada pojavi lik žene s kudiljom u ruci. To ti je bila Gospa, Velika Gospa koja je na Turke poslala kugu i protjerala ih iz Sinja preko Cetine na istok. Mnogo se Turaka ugušilo u Cetini, mnogo ih je pomrlo od kuge, a dok su bježali otet im je konj glavnog sultanskog vojskovođe koji se zvao Edek. S konjem je stigla i cijela njegova oprema: sablja, štit i ukrasi na konju.⁵⁵

⁴⁷ Marko Dragić, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 164

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto, str. 165

⁵¹ Isto.

⁵² Isto.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Marko Dragić, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 166.

Trećeg je dana opsade član turske vojske usmrtio don Ivana Grčića, a sljedećih dana turskom vojskom je ovladala dizenterija, paranoja i žeđ.⁵⁶ U zoru na dan Velike Gospe seraskijer Čelić prekinuo je opsadu i pobjegao.

Branitelji Sinja i kršćanska Dalmacija su bili uvjereni da im je Majka Božja pomogla pobijediti neprijateljsku vojsku zbog čega su odlučili skupiti osamdeset cekina da okrunu Marijinu sliku zlatom.⁵⁷ Na dnu slike je natpis na latinskom jeziku: „*In perpetuum coronata triumphat – anno MDCCXV*“, a znači: „*Zauvijek okrunjena slavi slavlje – godine 1715.*“⁵⁸ Sliku je okrunio splitski nadbiskup Cupili 22. rujna 1716. godine.⁵⁹

Predaja o čudesnoj obrani Sinja je povijesna predaja s elementima čuda i čudesnog kao popratnih elemenata legendarnog. Povijesne osobe i povijesni događaj su elementi koji ovu predaju čine povijesnom predajom, a čudesna obrana Sinja ukazivanjem Gospe na zidinama gradine je element legendarnog.

U spomen na obranu Sinja osnovana je viteška igra alka:

*„Sinjani međjutim, da vječito proslave pobjedu prošle godine, ustanoviše vitešku igru, u kojoj mladi momci, a i zreliji ljudi trčeći na vas mah, na konjima pogađaju kopljem u gvozdeni kolut, koji se zove halka; a to se kod nas kaže „trčati halku“: kao što se veli „odneti halku“, najboljim uspjehom u nju do tri puta pogoditi. Trčanje halke započelo je god. 1717. Izprva uvijek je bivalo na dan Velike Gospojine. I tim je odmah iz početka, svetkovina Gospina, na 15 kolovoza, u Sinju postala crkveno-narodnom svečanošću.“*⁶⁰

Alku ti odnosi alkar koji je skupio najveći broj punata. Pogodak u „sridu“ alke donosi tri punta, dva punta nosi pogodak u gornji dio, a pogodak u dva donja otvora nosi jedan punat, Moš ti alku promašiti pa se to zove „pogodak u ništa“, a to donosi nula punata. Ako na kraju tri trke alkari imaju isti broj punata dolazi do pripetavanja.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Soldo, Josip Ante, *Sinjska spomenica 1715-1965.*, Franjevački provincijalat, Sinj, 1965., str. 14.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Marković, Ivan, *Sinj i njegovo slavlje: god. 1887.: spomen-knjiga su 11 slika*, Dionička tiskara, Zagreb, 1898., str. 42.

Pripetavanje donosi konačnog pobjednika. Alkaru pobjedniku alkarski vojvoda na koplje veže hrvatsku zastavu na kraju trke. Poznata je pisma alkara:

*„Prangije tutnje barjaci se viju,
Sinj danas slavi svoj junački dan
Gospa je sinjska kraljica sviju
Čuva nam vjeru u stoljetni san.“*

Prije alke koja uvijek spada na nedjelju, održavaju se bara i čoja. Ako i ti jedna spadaju pod sedmi mjesec, a alka u osmi, onda se mora turnir prebaciti na sljedeći vikend. Alkarska jutro počinju pucanje mačkula sa Starog grada. Alka počinje alkarskom budnicom u zoru koju pridvodi limena gradska glazba. Alkarsko natjecanje započinje povorkom koju pridvodi arambaša i četa alkarskih momaka šta nose tradicionalnu nošnju, a slide ih buzdovandžija i štitonoša koji nosi turski štit. Iza idu momci šta vode edeka, edeka se znade, niko ne jaše, a na njemu je sablja koja je kažu, pripadala seraskeru Mehmed-paši Čeliću. Na vrhu čete nalazi se barjaktar i alkarski vojvoda s ađutantom, a na kraju čete nalazi se alajčauš. Alkarski momci moraju imati brkove, i nose oružja: kubure, jatagan i pušku. Od tradicionalne nošnje alkari nose: kalpak od kunovine i perjanica od čapljin perja čini mi se, gaće i dolama od modre čoje, i još neke srebrene ukrase od kojih je poznata srebrna toka koju su žene nosile ko privjeske na lančiću. Ispod dolame je brokatni krožet i bila košulja, a na nogama su konjaničke čizme s mamuzama i galunima. U rukama su im koplja dugačka 3 m načinjena od drveta sa željeznim šiljkom te sablja na livon bedru.⁶¹

4.1.2. Groblje

U Lučanama, u Barama, di naši sadu poljoprivredu, često poplavi kad kiša pada. Jednom je tako isplivalo mnogo vrčeva, posuda i nakita. Župni fratar je pozvao arheologe koji su ogradili to područje i koji su uzeli sve te ostatke. Pronađeno je puno grobova i našli su puno stvari od mrtvih. U grobovima su pronađeni kosti dice i većinom svih mladih ljudi. Govorilo se da je to groblje mačkara i svata koji su se susreli dok je svatko bio na svom putu za slavlje. Susret je trebao biti rišen poklonstvom drugih da bi se iskazala čast kako

⁶¹ Zapisala sam 2018. godine. Kazala mi je u Sinju Antonela Gulić.

*je bio običaj, ali niko se nije tio poklonit. Onda su se oni potukli, i svi su se poubijali pa su ih tu pokopali.*⁶²

U navedenoj predaji je najvjerojatnije došlo do pogreške kada su govori o sukobu svatova i mačkara. Drevna je hrvatska tradicija da su se Hrvati katolici masovno ženili na spomendan sv. Katarine Aleksandrijske⁶³ (25. studenoga) kako bi se izbjeglo Pravo prve bračne noći. Turci su, također, dočekivali kršćanske svatove kako bi oteli mladenku. Zametnuo bi se žestoki boj i svi svatovi i Turci bi izginuli.⁶⁴ Pored navedenoga nije moguće da su katolici održavali svadbe uoči Čiste srijede.

Uz Pravo prve bračne noći iznimno gnjusnan je bio i Danak u krvi.⁶⁵

4.2. Mitske predaje

Usmena književnost samo je jedan od izvora mitološke građe i mitološkog iskustva nekog naroda.⁶⁶ Treba naglasiti kako usmena književnost ne stvara mitove, već ima ulogu prenositelja i čuvara. Mit je priča o događanjima iz prvih faza ljudskog postojanja i zato su bitan element ljudskog duha.⁶⁷ Hrvatski je narod mitologiju donio iz pradomovine, a dolaskom na ove prostore su naišli na autohtono stanovništvo (Delmati, Liburni, Japodi, Histri, Panoni...) s kojim je došlo do miješanja.⁶⁸ Doseljeni Hrvati imali su vjeru sličnu praslavenskoj mitološkoj duhovnosti.⁶⁹ Stara praslavenska vjera se dugo zadržala u kulturi Hrvata o čemu govore dokumenti o pokršćavanju Hrvata gdje ih se naziva *poganima*.⁷⁰ Hrvatske mitološke priče stvorio je hrvatski narod, a u tim pričama nalaze se objašnjenja tajni koje su nalazile oko njih i u njima, sukladno antropološkim potrebama.⁷¹ Za razliku od općeslavenskog mitološkog sustava, hrvatskom mitološkom sustavu nedostaju čvrste i

⁶² Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Lučanama Stipe Đipalo.

⁶³ Marko Dragić, *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 7, Mostar, 2011., str. 264.-265.

⁶⁴ Marko Dragić, *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, HCDP "Croatica - Montenegrina" RH & CKD "Montenegro - Montenergina" u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević" - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 379.-411.

⁶⁵ O tome više: Marko Dragić, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 123.-140.

⁶⁶ Botica, Stipe, *Lijepa naša baština: književno-antropološke teme*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 67.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Botica, Stipe, *Lijepa naša baština: književno-antropološke teme*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 68.

⁷¹ Isto, str. 69.

povezane cjeline jer je najčešće riječ o fragmentima mitoloških slojeva.⁷² Mitske predaje najčešće pripovijedaju o povijesnim osobama i vilama kojima je narod pripisivao nadnaravnu moć.⁷³ Razrađene su strukture, a pripovijedaju se kao memorati.⁷⁴

4.2.1. Vile

Vile su stvorenja koja su često zastupljena u svjetskim mitologijama.⁷⁵ U hrvatskim predajama vodene vile nazivaju se *rusaljka*. *Rusaljka* su postajale rano preminule djevojke i žene. U južnoj Dalmaciji blagdan Duhovi naziva se Rusalije; Slovenci taj blagdan nazivaju *Risale*; Ukrajinci i Bjelorusi duhovsku nedjelju nazivaju *rusalnom nedjeljom*; u Bugarskoj se obredni igrači nazivaju *Rusali*.⁷⁶ Još je mnogo takvih primjera u slavenskim zemljama.

Zapadnjačke zemlje Europe percipiraju vile kao mala stvorenja s krilima koje žive uz potoke i rijeke, dok ih istočnjačke zemlje percipiraju kao dugokose ljepotice, ljudskog uzrasta, s plavim ili zelenim očima, pijevnog glasa, vitke te da ljudima daruju vještine i znanja (ljepotu daruju ružnima, a snagu nejakima). Svojom ljepotom zavodile su mladiće koji bi pokušavali pronaći ih, a nekad su im se javljale i u snu.⁷⁷ Kroz različite hrvatske regije pripojene su im različite osobine. U Slavoniji su ih nazivali *Nedobricama* jer su bile zle prema čovjeku; u Poljicama su dobre, no postaju prkosne ako im netko izrazi suprotstavljanje; u Dalmaciji su ambivalentne jer čine i zlo i dobro ljudima itd.⁷⁸

Naše Lučane su šumovito i brdovito misto ko stvoreno za lipe vile. Naselile su se ode jer vole da žive uz vodu, a ode u Lučanima teče Sutina. Na ovon područja ima mnogo špilja i jama, a vile su živile uz vodu i mahovinu. Jame su bile ispunjene vodom, a ispod su bili prolazi koji su bili povezani i tuda su one isto prolazile. Imale su duge kose, gunjave noge i imale su magareća kopita umisto papaka. Kažu da di je bilo leptira bilo je i njih.

⁷² Isto.

⁷³ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 62.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto, str. 63.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 64

⁷⁸ Tkalčić, Marina, *Vile i vilinska pedagogija u novopoganskim duhovnostima u Hrvatskoj*, *Studia ethnologica Croatica*, 27(1), Zagreb, 2015., str. 193

Kada se u selu izgradila crkva fratri su sa sobom donili kaleže i patene koje je bilo od zlata. Sjaj je privlačio vile i one su počele krasti zlato i lemozinu iz crkve. Fratri su ih zbog toga zakantali i one su tada nestale.⁷⁹

Jedan čovik je iša puton, i prilazio priko mosta u Lučanima di je naša češalj. On je uze češalj jer mu se svidio i ponio ga kući. Ko je onda da češlje, nije ih bilo ko danas. Kad je on oša spavat, svaku večer mu je u snu neko vika: “Vrati češalj, vrati ono šta nije tvoje, vrati tamo di si uze“. Govorio je da su mu to vile vikale u snu jer je to bio njihov češalj koje su ostavile dok su češljale svoje duge, lipe, vilinske kose. Na kraju je on taj češalj vratio na most di ga je i uze, i pristala su mu vikanja, ništa ga nije više gnjavilo. Vile su odgori bile prilipe cure, a za noge su imale magaretje kopite. U nas su ih znali zvat volenjaci.⁸⁰

Stari naš, jedan iz sela iša bio u Sutinju, pridvečer, kupat se. Čuo je neko pivanje, i iša se približit. Nije vidio nikoga, ali čuo da nešto piva. Pa on poče bacat stine. A onda mu se neko javio: “Dođen li ti ja gori, stanjit ćeš se ti vamo doli.“ Uvik je govorio da je to neka vila mu pivala, da je to samo vila mogla pivat.⁸¹

4.2.2. Lastavice

Lastavica je u razdoblju renesanse bila simbol utjelovljenja Isusa Krista. U umjetnosti se pojavljuje u prikazima Navještenja i rođenja Isusa Krista, najčešće kako gradi gnijezdo u pukotini zida ili ispod ruba krova.⁸² Vjerovalo se da lastavica prezimi skrivajući se u blatu, a povratak u proljeće označavao je ponovno rođenje nakon zimskog sna.⁸³ Zato je lastavica i simbol uskrsnuća u zapadnom kršćanstvu.⁸⁴ U hrvatskoj etnografiji lastavica predstavlja svetu pticu.⁸⁵

⁷⁹ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Lučanama Stipe Đipalo.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Isto.

⁸² Badurina, Anđelko i sur., *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 373.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 80.

*Nama u Sinju lastavice su najdraže tice. One su vjesnici proljeća, zabavljaju konje u sinjskoj ergeli i graditeljice su blatnjavih gnjezda na kućama. U selu su se smile vatati sve tice osim lastavica, to je bila posve teška grijota. Meni je did ko ditetu priča da je zmija u obličju njavla posrkala dva sunca u postanku zemlje, a da je treće lastavica digla na nebo i da nas i danas ono grije.*⁸⁶

4.2.3. Kraljevo skriveno blago

*Postoji legenda u sinjskom kraju o kralju koji je bio veoma bogat i koji je imao mnogo odmarališta. Ljeti je odmarao na gori Visokoj u „ljetini“, a zimi je ljetovao u mjestu Čitluku. Kraljeva ljetina na Visokoj još dan danas ima ostataka njegove rezidencije koju su lokalni pastiri puno puta uočili. Legenda dalje kaže da je postojalo veliko blago skriveno u zlatnoj čizmi i zlatna lopata koju su mnogi nastojali pronaći, a did mi je govorio da postoji i proročanstvo za sve one koje pronađu blago: „Tko ga traži nać ga neće, tko ga nađe uživat ga neće“.*⁸⁷

4.2.4. Duga

Duga kao jedna od najljepših prirodnih pojava na svijetu i na području Sinjske krajine stekla je fascinaciju stanovništva pa su se s tom fascinacijom javile i neke priče koje su se prenosile predajom. Duga je glavni motiv istoimene pripovijetke Dinka Šimunovića, a kao motiv u predajama kod Hrvata javlja se često.⁸⁸

*Nama su stari uvik govorili da kad se pojavi duga i oni ko oće da bude muško al' je žensko, ili ak' je žensko, a oće biti muško da mora proć ispod duge prije neg nestane. Muški triba prebacit kapu, a ženska šudar il' travešu i postat će drugo neg' je kad uvate to šta su bacli s druge strane duge. E, al ko će je uvatit! Ona pobigne dok ti dođeš do nje. Misliš da'š proć, a ona izgleda sve dalja.*⁸⁹

⁸⁶ Zapisala sam 2018. godine. Kazala mi je u Sinju Antonela Gulić.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 134

⁸⁹ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Lučanama Stipe Đipalo.

4.3. Demonološke predaje

Priče o demonima pripadaju književnoj vrsti predaje.⁹⁰ Demonološke priče brojčano su na samom vrhu tradicijskih predaja. Riječ demon dolazi od latinske riječi *daemon*, a znači „zao duh“.⁹¹ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (1979.) definira demona kao Sotonu, a demonologiju kao znanost koja govori o demonima i njihovu utjecaju u svijetu. Demonima se pripisuju nadnaravne sposobnosti i snaga, a mogu se pojavljivati u raznim oblicima.⁹² Jamblih iz Halkide, umnaža četiri stupnja emanacije na velik broj božanstava, podijeljenih na nebeske i podnebeske, na bogove prirode, zatim na anđele, demone, heroje i konačno ljude.⁹³ Najčešći demoni u demonološkim predajama su: *vještice, stuhe, irudice, kuga, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag, crni ovan, crni pas), orko, mačić, zloguke ptice (gavran, kukviža)* te razna plašila, prikaze i utvare.⁹⁴ Pojave demona u predajama u vezi su sa psihičkom stvarnošću. S neobjašnjivim pojavama ljudi se suočavaju tako da ih materijaliziraju u interpretacijskim postupcima.⁹⁵ U sljedećem primjeru takva neobjašnjiva pojava je materijalizirana u *moru* u kontekstu tradicijske predaje.

*Bilo je u nas u selu nekih ljudi šta su govorili da ih more napadaju. Ti spavaš, a ona ti dođe u san po noći pa te mori, trljala bi se uza te. Ona te prikuje za krevet, a ko da si budan, ali opet sanjaš i spavaš. I vikali bi in ljudi: “odnija te njavo, ajde više ća od mene, pusti me na miru“. I ti misliš da vičeš, ali nisi jer još sanjaš. To je kad misliš da si se probudio. Onda se kasnije probudiš i cili si moker. Dolazile su i dicit u kolivkama, tamo di su sinovi jedinci, raspadale bi im se kose kad su dicitu morile pa bi ujutra matere našle kod dice kose od mora. I onda su nosili fratrime dicitu. Dicitu bi matere obukle naopako dičiju robu i veš, da ih blagoslove da ih više ne muče.”*⁹⁶

⁹⁰ Fischer, Helmut, *Stari demoni – novi konteksti: demonski likovi u suvremenim predajama*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, br. 40 (2), Zagreb, 2003., str. 30.

⁹¹ Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika*, knj. 1: A-J, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971., str. 391

⁹² Fischer, Helmut, *Stari demoni – novi konteksti: demonski likovi u suvremenim predajama*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, br. 40 (2), Zagreb, 2003., str. 30.

⁹³ Badurina, Anđelko i sur., *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 36

⁹⁴ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 80

⁹⁵ Fischer, Helmut, *Stari demoni – novi konteksti: demonski likovi u suvremenim predajama*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, br. 40 (2), Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2003., str. 29.

⁹⁶ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Lučanama Stipe Đipalo.

U narodnom vjerovanju more se interpretiraju kao djevojke koje su se povještatile.⁹⁷ Kod Hrvata, za razliku od europskih zemalja, more su usidjelice ili stare cure koje su napadale čovjeka u snu. Dvije su faze buđenja iz sna u opisu kazivača. Prvo je nesvjesno buđenje, drugo je svjesno buđenje i povratak u stvarnost. More su uživale u patnji i osjećaju bespomoćnosti osobe koju su mučile. Osoba koja bi se preнула iz sna, osjećala je golemi teret kojega se ne bi mogla riješiti uz pratnju trzaja, a pomoć može pružiti netko drugi tko je u tom trenutku pored osobe koju mora muči.⁹⁸

Ja ležin, neko me oće davit, pritiskat, ko da na mene vriću stavio neko, ko da mi zraka nestaje, ko da me neko davi. Oće Bože, tura me u zemlju, oće da me nestane. Ne moš ti ni govorit. Ja san zanimila, tila san zvat, al ne moš, nemaš zraka. Ja otvorila oči, moja Marija u crnini, prođe jedna sjena crna, i rečen ti ja svekrvi, plakala od stra. I meni ona rekla, koju ću molitvu molit, i da pružin roge, i rekla mi da ako mogu da je uvatin rukon i da je ne puštan do zore, i da ću ujutra znat ko je. Ali nisan je uvatila, ona ošla, di san ja, a di je prozor.⁹⁹

4.3.1. Vukodlaci

Termini vampirizam i krvopijstvo u zoologiju označavaju komarce, pijavice i šišmiše.¹⁰⁰ Riječ vampir slavenskog je porijekla: u ruskom jeziku *opyr* znači obamrlost, a u poljskom *sablast*.¹⁰¹ U opseg značenja riječi ulaze objašnjenja: trodimenzionalna mrtva osoba, mrtvac koji nije otišao, vještac, čovjek koji se može pretvoriti u vuka. Vukodlak u Zagori nema mnogo poveznica s fantastičnim bićem koje vidamo svakodnevno u popularnoj i medijskoj kulturi.¹⁰² U Zagori vukodlak nastaje preobrazbom pokojnika koji je bio za vrijeme života, a transformacija se događa za vrijeme punog mjeseca nakon što je prošlo četrdeset dana od pokojnikove smrti. Karakteristike vukodlaka su: hoda po naseljenom mjestu i traži snažnije muškarce i mladiće da bi se hrvao s njima; pojavljuje se kao bijeli čovjek divovskog rasta koji vreba žrtve; napada noću; žrtve su osobe koje su se našle pred njim na otvorenom mjestu; nadčovječne je snage.¹⁰³ Suvremena etnografija je istraživanjem

⁹⁷ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 98.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Zapisala sam 2020. godine. Kazala mi je na Radošiću Sanja Vučković.

¹⁰⁰ Barešin, Sandra, Vampiri u popularnoj i pučkoj kulturi. *Ethnologica Dalmatica*, 23 (1), Split, 2016., str. 6.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Jureta, Ante, *Demonska bića u Zagori*, *Ethnologica Dalmatica*, 24 (1), Split, 2017., str. 54.

¹⁰³ Isto.

pronašla drugačiju interpretaciju pojave vukodlaka. Kao glavni razlozi pojave vukodlaka u mjestima navode se ekonomska kriza, zatim pljačka ili pak obična šala. Pojedini mještani iskorištavaju strah i poganstvo okoline u natprirodna bića pa različitim trikovima i obmanama iskorištavaju situaciju u svoju korist.¹⁰⁴ Takvu situaciju možemo vidjeti u sljedećem primjeru kazivača.

*U zemanje nije bilo auta ko danas nego se roba vozala kočijama. Plaće rudarima u Lučanima su se vozile kočijama. Bili su rudnici, bakra i sadra se kopala na Visokoj i u Ruduši. I znalo se da se njima vozu pare. Pojavili su ti se neki lopovi koji su se oblačili u mišine, svašta bi na sebe stavili i plašili bi ljude. Klapali bi i skakali ispred njih tako da oni misle da su oni vukodlaci i da ih pristraše pa da uteku, a ovi bi in uzeli pare iz kočija. Zato su ti šta su tamo živili i otišli u Brnaze i Čitluk, pokupovali ljudi zemlju, pobigli od stra.*¹⁰⁵

4.4. Eshatološke predaje

Eshatološke predaje pripovijedaju o potresnim pojavama ubijene tek rođene izvanbračne djece, umrle nekrštene djece ili o ubijenim odraslim osobama.¹⁰⁶ Umrla nekrštena djeca ili ubijena djeca pojavljivala su se noću u bijelim haljinicama sa svijećom u ruci.¹⁰⁷ Takva djeca su se u različitim regijama različito zvala, u zapadnoj Hercegovini tu djecu zvali su *krivljavcima*, u istočnoj Hercegovini *drekavcima*, u dubrovačkom kraju *tintilinićima*, a nekad i *tintama*.¹⁰⁸ Ova vrsta predaje se još odnosi na mrtve koji su ustali iz groba jer nisu ispovjedili sve grijeha. Ukazivali su se samo svojim obiteljima i iskazivanjem nekazanog grijeha nestajala su zauvijek.¹⁰⁹

5. Crkveno-pučka baština

5.1. Božić

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Lučanama Stipe Đipalo.

¹⁰⁶ Dragić, Marko. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, 2005., str. 31

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Isto., str. 32

¹⁰⁹ Dragić, Marko. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, 2005., str. 32.

Činjenica je da je Božić postao komercijaliziran sezonski trenutak potrošnje.¹¹⁰ Narodna kultura u posljednjem stoljeću zabilježila je snažne promjene zbog globalizacijskih procesa, istiskivanja tradicije, i na koncu dekristijanizacije.¹¹¹ Političke prilike u kojima se našla Hrvatska u prošlom stoljeću istisnule su Božić kao središnji blagdan narodne kulture još potkraj četrdesetih i pedesetih godina prošlog stoljeća.¹¹² U modernom smislu, narodna kultura se ne shvaća kao kultura nepismenih seljaka izoliranih od civilizacije, a treba se poimati kao kultura različitih slojeva koji nemaju udio u društvenoj i političkoj moći.¹¹³ Iako se običaji promatraju kao hermetične strukture, itekako su podložni promjenama modernizacije društva, ali i društvenim i političkim promjenama.

Božićni običaji u godišnjim običajima prate cikluse prirode pa su ti dani vežu uz početak agrarne reforme i zimski solsticij.¹¹⁴ Božić je u kršćanskoj tradiciji dan slavljenja rođenja Isusa Krista, a svoje korijene pronalazi u rimskoj antici.¹¹⁵ Prvi podatci o slavljenju Kristova rođenja sežu iz 4. stoljeća, npr., papa Liberije I. je 360. godine sagradio kapelu s jaslicama, koja od 9. stoljeća slovi kao Santa Maria Maggiore.¹¹⁶ Kršćanstvo mnoge svoje tradicije temelji na mitološkoj podlozi, no s vremenom u tradiciju su ušli elementi drugih religija, ali i konzumerizma.

Božiću prethode spomendani Sv. Barbare, Svetog Nikole, Bezgrješnoga začeca blažene Djevice Marije i Svete Lucije. Sveti Nikola se slavi 6. prosinca, a Sveta Lucija 13. prosinca. Percepcija Svetog Nikole kao darivatelja pred Božić u obliku starca bijele brade u biskupskoj odori seže od građanske tradicije krajem 19. stoljeća iz sjeverozapadne Europe.¹¹⁷ U Hrvatskoj običaj darivanja djece na Svetog Nikolu se prvi put javlja nakon Prvog svjetskog rata.¹¹⁸ Diljem Hrvatske dogodilo se da je običaj darivanja nadjačao ikonografsku sliku ovih svetaca.¹¹⁹ Djeca su ostavljala čizmice pokraj prozora ili čarape u koje su se stavljali

¹¹⁰ Kolanović, Maša, *Kako se kalio kapitalistički Božić. Potrošačka artikulacija Božića*. U: Tragovi tradicije, znakovi kulture: zbornik u čast Stipi Botici, Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatsko filološko društvo: Matica hrvatska, Zagreb, 2018., str. 530.

¹¹¹ Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi*, "August Cesarec": Mosta: Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 1992., str. 9.

¹¹² Isto., str. 10.

¹¹³ Isto., str. 12.

¹¹⁴ Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, 13(1), Etnografski muzej, Split, 2004., str. 5.

¹¹⁵ Isto., str. 6.

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Vojnović Traživuk, Branka, *Jedan etnološki pogled na Božić*, Ethnologica Dalmatica, 26 (1), Etnografski muzej, Split, 2019., str. 2.

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, 13(1), Etnografski muzej, Split, 2004., str. 7.

jednostavni pokloni poput voća i orašastih plodova¹²⁰ za razliku od moderne koncepcije darivanja. Blagdan Svete Lucije je prisutan kako diljem Europe, tako i u Hrvatskoj. Ikonografski se prikazuje s pladnjem u ruci na kojem se nalaze njene oči ili bez pladnja. Njeno ime dolazi od latinske riječi *lux*, što znači svjetlo i zato su njene oznake svjetlo i oči.¹²¹ Djeca bi odlazeći na počinak ostavljala čarape pod jastuk priželjkujući darove ujutro.¹²² Isto tako, na blagdan Svete Lucije tradicionalno se sijala pšenica, a ta tradicija potječe od Ilirskog preporoda i Iliraca koji su žito propagirali kao nacionalni simbol, a bio je vezan trakom trobojnicom.¹²³ I danas su brojne reminiscencije ove tradicije. Žito se postavlja u crkvama, kao ukrasi na grobovima ili pod božićno drveće uz jaslice.¹²⁴

Badnjak ili Badnji dan je dan prije Božića, a kalendarski spada na 24. prosinca. Obilježava se bdijenjem, paljenjem Božićne svijeće, paljenjem panja badnjaka, čaranjem iskrama s ognjišta i jedenjem tzv. pokojničkih jela.¹²⁵ Drugi nazivi za Badnjak su vilija, vilija Božja, Božićno navečerje, Badnjica, Bonji dan.¹²⁶ Badnjak je posvećen Adamu i Evi i na taj dan je post, a inače je to dan duhovne i ovozemaljske pripreme.¹²⁷ Panj Badnjak se stavlja na ognjište na Badnjak i morao je tinjati do Mladinca što je treći dan po Božiću ili do Sveta tri kralja.¹²⁸ Panj badnjak je bio najrašireniji znak Božića u Hrvatskoj te najstariji zapis o njegovom paljenju potječe iz Statuta grada Dubrovnika iz 1272. godine.¹²⁹ Morala su biti jedan ili tri panja, a ti brojevi simboliziraju Sveto Trojstvo.¹³⁰ Dva panja se nazivaju *sini*, a treći panj se zove *otac*.¹³¹ Panj se tijekom objeda polijevalo vinom i nije smio izgorjeti prije završetka večeri jer se to smatralo nesrećom. Pepeo koji je ostajao iza panja badnjaka bio je namijenjen za posipanje voćnjaka, vrtova i polja da ih brani od štetočina. Drugi nazivi za panj badnjak su bodnjak, božićnjak, čok, kerj, hreb, did i dr. Na Badnjak je bilo važno da se obitelj

¹²⁰ Vojnović Traživuk, Branka, *Jedan etnološki pogled na Božić*, Ethnologica Dalmatica, 26 (1), Etnografski muzej, Split, 2019., str. 3.

¹²¹ Badurina, Anđelko i sur., *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 386.

¹²² Vojnović Traživuk, Branka, *Jedan etnološki pogled na Božić*, Ethnologica Dalmatica, 26 (1), Etnografski muzej, Split, 2019., str. 4.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Braica, Silvio, *Godišnji običaji*, Marjan tisak, Split, 2004., str. 6.

¹²⁶ Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 6 (6), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2010., str. 229.-264.

¹²⁷ Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, 13(1), Etnografski muzej, Split, 2004., str. 11.

¹²⁸ Braica, Silvio, *Godišnji običaji*, Marjan tisak, Split, 2004., str. 9.

¹²⁹ Vojnović Traživuk, Branka, *Jedan etnološki pogled na Božić*, Ethnologica Dalmatica, 26 (1), Etnografski muzej, Split, 2019., str. 5.

¹³⁰ Braica, Silvio, *Godišnji običaji*, Marjan tisak, Split, 2004., str. 9.

¹³¹ Isto.

drži na okupu, no mladi su često izbivali pucajući eksplozivnim sredstvima vjerujući da se tako odgone zle sile.¹³² Nakon polnoćke žurilo se kući nahraniti blago, jer se vjerovalo kako bi dobilo moć govora što se smatra poganskom ostavštinom.¹³³ Dvije su različite pojave koje se često poistovjećuju, to su kićenje *božićnim zelenilom* i kićenje *božićnog drvca*. Kićenje *božićnim zelenilom* je stari običaj gdje su se kućna vrata, dvorišta, vrata sjenika, svinjca, kokošinjca i dr. kitila granama bršljana, javora, kadulje, maslina i sl.¹³⁴ Žitna slama se kao znak Božića zadržala duže od panja badnjaka. Unosila se na Badnjak i prostirala se po kući pa se po njoj valjalo i često spavalo iza polnoćke. Ritual je bio da se slama nakon tri dana od Božića iznosila van i stavljala po voćkama.¹³⁵ Žitna slama se naziva *gobin* ili *kiće*, a uz slamu vezan je još običaj *milanje*. To je magijski običaj sakrivanja iza slame na Božić, a povezan je sa zaklanjanjem iza božićnog kruha.¹³⁶

Pripreme za Božić počinjale su se nekoliko tjedana ranije. Budući da je Božić vrijeme obilja, ljudi su uzgajali svinje za pečenicu i sudžuk koji su bili sastavni dio božićnog stola. Na Svetu Luciju, il bolje na svetu Barbaru se sijala šenica koja se ostavljala na toplon mjestu kako bi prije prokljivala. Na Badnjak šenicu su podrezivale bake i djeca. Prije Badnjaka kuća bi se danima čistila, a bake bi vadila najfinije iskukičane stolnjake. Pekli su se božićni kolači, obično pletenice, krušćići, pita od sira i domaćih oraja. Na Badnjak otac i muška djeca odlazili bi u šumu po bor, a majka i ženska djeca spremale su Badnju večeru i pripremale suhu slamu koja se prosipala po kući. Slama je bila simbol Isusove štalice u Betlehemu u kojoj je došao na svijet. Bor se stavljao u kužinu, a djeca su ga kitila ukrasima od slame koja su sama napravila te češerima, žirevima i šiškama. Darovi se nisu stavljali pod bor, već su djeca slatkiše omotane raznobojnim folijama obisili na kitice bora. Veće i teže cjepanice nazivali su se Badnjaci i netom prije početka večere otac bi došao u kuću noseći te cjepanice pozdravljajući: „Dobro vam došla Badnja večer.“ Zatim bi upalio svijeću koje su bake radile topeći svinjsku mast. Započela bi molitva koja se molila tri puta, prvi put se molio za sveto porođenje Kristovo, drugi za pokojnike i život vječni, a treći za obitelj. Zatim je domaćica obitelji dilila hranu krenuvši od najstarijih do najmlađih članova. Nitko od članova obitelji ne bi ustajao od stola dok se ne ugasi svijeća. Kad bi večera završila, muškarac koji je hranitelj obitelji, ne nužno

¹³² Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, 13(1), Etnografski muzej, Split, 2004., str. 11.

¹³³ Braica, Silvio, *Godišnji običaji*, Marjan tisak, Split, 2004., str. 8.

¹³⁴ Isto., str. 10.

¹³⁵ Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, 13(1), Etnografski muzej, Split, 2004., str. 12.

¹³⁶ Isto.

najstariji član, bi uzeo koricu kruha koju bi namočio u crno vino i stavio iznad plamena sviće govoreći: „Gori žito, gori vino...“ čime bi predviđao rodnost ili žita ili grožđa ovisno na koju rič bi se svića ugasila. Onda, obitelj bi se spremala za polazak na polnočku. Oblačila su se najfinija odijela i haljine. Svanućen jutro odlazilo bi se do najmilijih i susjeda čestitat Božić, u slučaju da se nije čestitalo svin ljudima na polnočki. Za Božić kad bi iša čestitati po kućama prije, iz kuće si mora uzeti najveću jabuku šta imaš, i ti ka dite ideš čestitati u svaku kuću, i ljudi bi ti ubadali novčić u tu jabuku. Starijin i nemoćnima nosila se hrana. Na blagdan Sveta tri kralja dolazio je svećenik blagoslivljati kuću. Djeca prvog doma slijedila bi ga do druge kuće, i tako dalje, da bi na kraju sva djeca iz sela išla uz fratra od kuće do kuće. Domaćice bi uvijek ostavljale djeci kolača i mlijeka, a za fratra što blagoslivlja kuću ostavljao bi se novac.¹³⁷

5.2. Velike poklade

Maskiranje potječe još od pretkršćanskih vremena. Nekada su se mlađi maškari išarajući si lice ili stavljajući na nj krpe, muškarci su se prerašavali u žene, a žene u muškarce i tako su hodali po selu da ih se ne prepozna.¹³⁸ Susjedi su za maškare pripremali darove, većinom hranu, a kasnije bi darove dijelili međusobno. Između datuma 5. veljače i 7. ožujka, zadnji je pokladni dan, a i ujedno kruna poklada dok običaji traju i dva dana prije.¹³⁹ Nedjeljom se maškare djeca, oni su nekakav uvod onomu što slijedi, ponedjeljkom su mlad, a utorkom stariji. Maškare bi krenule u ophod utorkom, uoči Čiste srijede. a karakteristike ophoda su: zastrašujuće maškare, pjesme, šale, itd. Vjerovalo se da se maskama mogu otjerati zli demoni od štala i domova, ljudi, stoke, što pokladama daje svojstvo apotropijskog.¹⁴⁰

Na području Gljeva, Gale, Otoka, i Obrovca sinjskog svake godine u veljači održavaju se „mačkare“ (maškare) koje vodi krnjevalska udruga „Didi s Kamešnice“. Ova tradicija prema kazivaču stara je više od dva stoljeća.

„Zvončari“ su glavne maske ovog starog običaja. Na glavu zvončari stavljaju mišine, a mišine se rade od ovce. Izvade se iznutrice i ostatak utrobe i odere se višak kože, a runo

¹³⁷ Zapisala sam 2018. godine. Kazala mi je u Sinju Antonela Gulić.

¹³⁸ Marko Dragić, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 158

¹³⁹ Isto.

¹⁴⁰ Isto.

se stavi sušiti u sušari. Nakon toga koža se daje ispuniti, nekada odjećom, a danas u moderna vremena pur-pjenom. Mišinu koja teži do desetak kilograma zvončari pridržavaju štapom da in ne pada. Odjeću zvončari rade sami. Znači, na stari trljiš ili na stare gaće ili staru majicu, matere prišivaju rute. Šta je šarenije to je bolje. Lica zvončara su zacrnjena čađom, lugom. Oko pasa zvončara zavezan je deblji kožni kaiš na koji su privezana kravlja zvona. Od obuće nose opanke i suknene čarape koje su splele babe. Mačkare se dile na crne i bile. Skupini crnih mačkara pripadaju likovi dida i babe, didići i cigani. Crne mačkare svoja lica zaprljaju crnilom, najčešće pepelom. Skupina bilih mačkara predstavlja svatove, a pripadaju joj: mlada, mladoženja, kumovi, pratilje mladenke, jenge, diveri, baro... Obe skupine igraju muškarci obučeni u žensku robu iz prošlih vremena, opanci, šudari, šotane.... Mačkare u zobnicama nose lug kojim posipaju prolaznike. Prije nego mačkare pođu u povorku kroz selo, jedna baba poškropi mačakare, da ih blagoslovi, a mačkare u džepovima imaju malo posvećene soli. Osim buke zvona zvončara koja prati povorku, tu je i zvuk roga koja najavljuje dolazak zvončara. Pred kućama nalaze se stolovi s ranom za doček mačkara i da se odmore malo. Što se tiče bunga, one moraju zahvaliti domaćici plesanjem seoskog kola i zapivat pismu.¹⁴¹

5.3. Korizmeni i uskrсни običaji

Korizma objedinjuje četrdeset dana prije Uskrsa, a započinje s Čistom srijedom te završava Velikom petkom. Vjernici se pripremaju za Uskršno slavlje molitvom, pjesmom, postom, slušanjem i čitanjem Božje riječi, ali i dobrim djelima.¹⁴² Vjernici kršćani u korizmi idu na ispovijed da pomireni s Bogom i ljudima mogu proslaviti Uskrs. Korizma je vrijeme velikog posta, najčešće se postilo *o kruvu i vodi* na korizmene petke.¹⁴³ Korizma obuhvaća šest nedjelja i svaka ima svoje ime: prva se zove Čista, druga je Pačista, treća Bezimena, četvrta je Sredoposna, peta je Gluha, a šesta je Nedjelja muke Gospodnje ili Cvjetnica.¹⁴⁴ Cvjetnica je kršćanska svetkovina čije slavlje spada u nedjelju, a označava uvod u Veliki

¹⁴¹ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Sinju Mate Gulić.

¹⁴² Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 152.

¹⁴³ Jurilj, Zorica, *Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkvenoj baštini*, *Ethnologica Dalmatica*, (25), Etnografski muzej Split, Split, 2018., str. 6.

¹⁴⁴ Isto.

tjedan.¹⁴⁵ U Sinju, kao i u drugim mjestima u Hrvatskoj, običaj je na Cvjetnicu umivati se u *cvitnoj vodi*.¹⁴⁶ U Velikom tjednu, najčešće na Veliki četvrtak, grobovi se uređuju cvijećem, pšenicom i svijećama.

Svijeće za Uskrs simboliziraju uskrslog Krista.¹⁴⁷

5.4. Blagdan sv. Ivana Krstitelja

Sv. Ivan Krstitelj je velika ličnost na razmeđu Starog i Novog zavjeta, bio je asketa, propovjednik i prorok.¹⁴⁸ Imenu je pridodana apozicija Krstitelj jer je Isusa Krista krstio u rijeci Jordan te da bi se uvela distinkcija zbog Ivana apostola i evanđeliste. Po praksi istočne crkve nosi još naslov Pretača (*Prodromos*) jer je svojim učenjem prethodio Kristu, a zbog toga je kategoriziran kao posljednji starozavjetni prorok i kao prvi svetac u Crkvi.¹⁴⁹

U hrvatskom narodu i u većini europskih naroda ljeti je običaj da se pali ivanjska vatra u sumrak uoči blagdana sv. Ivana Krstitelja. Vatri se u europskim narodima pripisuju karakteristike demona i vjeruje se da se preskakanjem vatre pobjeđuju demoni; vatra u kršćanstvu označava mučeništvo i vjerski žar.¹⁵⁰ Ivanjske vatre sačinjavaju: *krjesovi, baklje, lile, mašale*.¹⁵¹

Povijest slavljenja Ivanja seže od 19. stoljeća. Seljaci su uoči Svetoga Ivana po poljima palili male krjesove vjerujući da će tako dozvati jaču sunčanu toplinu i da će im polje bolje roditi, takve je običaje cijelu noć pratila zvonjava crkvenih zvana.¹⁵² Prije zore na Ivandan ljudi su hodali po pepelu od svitnjaka, a potom su išli na izvore, rijeke, more kupati se.¹⁵³ Pepeo predstavlja smrt tijela čovjeka i asocira na kratkotrajnost zemaljskog života.¹⁵⁴ Ti običaji imaju i ilustrativnu i apotropejsku funkciju.¹⁵⁵

¹⁴⁵ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 156.

¹⁴⁶ Isto, str. 157

¹⁴⁷ Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4), Split, 2010., str. 467.

¹⁴⁸ Badurina, Anđelko i sur., *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 281

¹⁴⁹ Isto.

¹⁵⁰ Dragić, Marko, Dragić, Helena, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Croatica et Slavica Iadertina, 15/1 (15), Split, 2019., str. 280.

¹⁵¹ Isto.

¹⁵² Isto, str. 284.

¹⁵³ Isto., str. 296.

Divinacija je dio običaja vezanih uz blagdan sv. Ivana Krstitelja. Etimologija riječi je latinskog porijekla: *divinatio, onis, f.* = proricanje, gatanje, pogađanje. Divinacije spadaju u najstarije arhetipske običaje od drevnih civilizacija i u srži su kulturne baštine.¹⁵⁶ U Turjacima, selo Sinjske krajine, uoči sv. Ivana Svitnjaka pali se svitnjak. Djevojke bi palile čičke na svitnjaku i zamislile bi tri mladića, a svakom bi namijenile jedan cvijet. Tri cvijeta čička bi ostavile u vodi na prozoru. Onaj cvijet koji bi ponovno procvjetao simbolizirao bi djevojci suđenog momka. Druga divinacija koristi cvijet ivančicu poznat u narodu kao *curica*. Kidanjem latica ivančice djevojke gataju vole li ih dječaci ili ne.¹⁵⁷

Dan sv. Ivana Krstitelja se slavi 24. lipnja. Tad je dan najduži, a noć je najkraća. Palila se vatra, svitnjak, pa otuda i naziv u narodu sv. Ivan Svitnjak. Svitnjaci su se palili u dvorištima, na seoskim guvnima, raskrižjima, neobrađenim njivama, a oko njega bi se skupili svi ljudi iz sela, a svi oni mlađi bi bosonogi priskakali vatru kad bi se malo stijala i kad bi ostala žera, po žeri se znalo odat da se vidi ko je izdržljiviji. Svašta su dica radila. Obično se sa vatru uzimala pića koje je kombaj proteklih dana že i koja je bila suva. Polja se dan danas pale Curice bi se na ovaj dan bavile ljubavnim čakulama, predviđale koji će in momak prič. Na ovaj dan svu slavu su imali dječaci koji su se zvali Ivan jer je to bio njihov dan. A male curice su brale ivančice i tratinčice i kidale su latice po igri koja in kaže vole li ih dječaci ili ne. Paljenje svitnjaka bila je prilika za druženje čitavog sela. Na večer kad bi se vatra stijala i kad bi ostala jaka žera, djeca bi nabrala kukuruza i našli gole štape te bi pekli kukuruze. U Cetinskoj se krajini ovaj dan obilježava dernekom u Grabu.¹⁵⁸

5.5. Pučka veselja na blagdane zaštitnike svojih župa (Dernek)

Svako selo u Dalmaciji ima svoga zaštitnika svetca i njemu posvećenu kapelu te je određen dan kad se slavi taj svetac. Tada se pripremi veliki dernek u selu, peku se janjci, dolazi bliža i daljnja rodbina. Seoski dernek je bio jedinstvena prilika članovima

¹⁵⁴ Badurina, Anđelko i sur., *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 456

¹⁵⁵ Dragić, Marko, Dragić, Helena, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Croatica et Slavica Iadertina, 15/1 (15), Split, 2019., str. 296

¹⁵⁶ Isto., str. 303

¹⁵⁷ Isto., str. 304

¹⁵⁸ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Sinju Mate Gulić.

zajednice da se okupe na jednom mjestu nakon dužeg izbivanja pojedinaca. Dolaze i trgovci "torbari" sa "stolićima". Na stolićima su bili izloženi ručni radovi od keramike, kovani radovi ka šta su peke, kotlovi, pleteni radovi, stolnjak, lancuni, zavjese, điletini... Budu još izloženo puno sitnih predmeta: drveni češljići, džepna ogledalca, iglice, konci za pletenje... Maloj dicit je bila jako zanimljiva jedna drvena igračka s drškom kojom kad bi vozili ceston bi radila klepetav zvuk, a podsjećala je na pticu u letu. Šverceri su prodavali i duhan, stoku, zanimljive su bile od peradi kokoši kraljevice i prepelice... Seoski derneci su bili prigode za upoznavanje mladih spremnih skrasiti se u bračni odnos. Običaj je bio da mladić djevojku koja mu se sviđa daruje grotuljama. Duljina grotulja koja je varirala od obične duljine ogrlice pa do dna zemlje je određivala uspjeh pojedine djevojke koja je stekla većinsku naklonost momaka.¹⁵⁹

Prije Gospinog Žežea je isto dernek. To je pazarni dan. Moga si kupiti i ovo i ono i da se igra. A na sami dan slavlja su procesije. Dernek je uvik dan prije slavlja. Na Mijovila u Trilju bude pazar, bude trgovanje, bude neka vrsta zabave, a sutra su procesije i dan za crkvu. Igralo se kolo, i mladost se tu upoznavala, birali jedno drugo, šetalo se. Kad bi se ko kome svidio pruža bi maramu, ženska šudarić. Znalo bi se igrat po dvaeset u grupi. Počne dvoje, završi ih dvaeset. I tu se provjeravalo zdravlje mladosti. Kolko može plesati, kolko može izdržat. Cura je prije morala krit da je bolesna, to se nije smilo pokazati. Bili su bosu šta su plesali, skakali cilu večer. Na Radošiću se slavi samo sveti Križ. To je zato šta gori nema naše crkve, naša crkva je u Sinju, crkva Gospe Sinjske. U nas je samo križ na Visokoj, i kad je misa na križu, samo taj dan se slavi naše selo.¹⁶⁰

6. Ostali običaji

6.1. Tradicionalni pir

Prije vjenčanja oni te tribaju doć prosiť. Prosidba se u nas zvala momačka večer. On bi sa sobom vozijo klapu i tu bi se pilo i slavilo. A poslin je išlo vjenčanje. Jabuka je tribala bit na bunaru kad je došla mladenka. Tribalo je vidit oće nevista moć pribacit. Meni je svekrva ostavila jabuku na bunaru, i ja ujutro kad san se digla, ja san nju morala pribacit. Nevista triba poljubit prag. Svekrva stavi lancun, i šugoman čisti, ili krpu, i

¹⁵⁹ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Lučanama Stipe Đipalo.

¹⁶⁰ Zapisala sam 2020. godine. Kazao mi je na Radošiću Ivan Križanac.

nevista triba poljubit prag i uć. Jer triba kleknit, a ne smi u biloj robi. Kad uđe u kuću najprije je dočeka svekrva, i onda ljubi svu redon čeljad. Upozna se sa svekron i svekrvon. Poslijen se toga igra kolo, izađi vani, na guvnu, nije se plesalo ko danas. Pa poslijen uđi u kuću, bila večera i svati. Od neviste obitelj je doprati, i ode ća, a mladu ostave tu. U crkvu se jedino išlo skupa. Prije večere i u po noći se prisvlačiš, ne stojiš više u vinčanici, tuđa vinčanica, tuđe sve. Neko bi ukra nevisti cipelu, sakrijo bi, pa bi kum triba platit parama da joj vrate cipelu. Ako neće platit, nema ništa. Ujutro se triba nevista najranije dignit, bila je pisma: "Nevista, oj nevista, rano se ustani, ostali su sudi neoprani!". To se pivalo, bio je običaj. Tribalo se dignit prije svekra i svekrve. Ja se digla u četiri ujutro, nisan u podne ko danas šta se dižu. Onda bi se ruga svit ako se ne bi rano diga. To bi ti radi sebe i svojih ukućana napravijo. Tribalo vratit svitu posuđene pinjure, nože, to se kupilo po selu, nije se imalo. Uzmi jedno od drugoga. Nosila se prije dota. Nije prije nevista robu spremala, nego neko triba ić s robon, iša je kum. Svekrvi si triba na zarukama poslat kušin, komplet lancuna, deka, pidžama, šotana, po kila kave, a za svekra isto pidžama, bičve, košulja i šugoman. I onda, kad su bili svati, mater od neviste dariva barjaktara. Barjaktaru ide kokoš, šugoman i pletene bičve od pamuka. On ti vodi svate. A stari svat dobiva pet litara vina, u domežani. Stari svat je bio u svakin svatin. To je bio stariji čovik koji je bio i svjedok na zarukama. I bičve bi dobijo stari svat. Kad bi dolazio u kuću, kad bi tek doša, neko bi te dočeka sa tacnon, i triba si davat pare za cvit. Kad tek dolaziš, ka mlada, najprije ide kad se grliš, i kad to sve bude, moraš platit cvit. To može bit koliko god da daš. Samo da se stavi na tacnu. Svati tribaju prvo platit cvit i tek onda se ulazi u kuću. Ljudi su se normalno oblačili. Cura je na glavi imala podvezaču, da se zna koja je mlada. Sve su nosile jednako, il' mlada, il' cure koje su bile u svatin. I primetaču, i ječerme.¹⁶¹

6.2. Uroci

Istok Europe karakterizira vjerovanje u ostvarivanje proklinjanja i uroka. Područja koja zahvaća ovakva pojava su zemlje jugoistočne Europe, odnosno područje Balkana, zemlje Sredozemlja i naročito područje Bliskog istoka.¹⁶² Ustaljeno je vjerovanje da su stoka, odrasli, djeca, voćnjaci i druga posjedovanja podložni urokljivosti koja nastaje pogledom

¹⁶¹ Zapisala sam 2020. godine. Kazala mi je na Radošiću Marija Gugić.

¹⁶² Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 90.

urokljivih očiju. Uroke govore vještice, a ovaj naziv se najčešće pripisivao ženama određenog estetskog izgleda, npr. šarenih očiju.¹⁶³ U sljedećem primjeru riječ je o podvrsti uroka, proklinjanju. Sljedeći primjer je izuzetak kod kazivača jer objekt na kojem se ostvario urok je subjekt izricanja uroka.

U nas se u Zagori uvijek tulo muško dite. Tribalo je imat potomka koji bi nasludio prezimena i ostavštine didovine. Bio je u selu našen, ovaj jedan koji je uvijek govorio: „Da bog da mi se rodila sva muška čeljad“. I tako njegova žena mu rodi tri lipe ćeri. I dalje je on žalio za sinom, tjo je nasljednika pa je proklinja vlastitu sudbinu: „dabogda mi se rodilo muško dite pa makar bez ruke“. I šta ti se dogodi, dogodi ti se to da mu rodi žena žensko dite i to bez ruke.“¹⁶⁴

Moja svekrva bila ni luda ni pametna. Bio jedan pop Rusić na Dicmu, bio pravoslavan, nije bio naš, kaluđer se zva. I moj svekar je iša da moli babi Boga, svekrvi mojoj, ona jadna bila ni luda ni pametna, a doktori joj nisu mogli nač bolest. Onda on vodio jednu našu ženu, odavlen iz sela sa sobom, on nije zna di on stoji, a ona je iz Dicma. Došla je ode, i znala je popa, i di je crkva i sve, pa su njih dvoje išli. I on ti reče njemu, prid njon, i on je to uvijek posli prid njon govorio, kaže: “Šta si poveo ovog đavla sa sobom, ima munju u očima, ja ne mogu molit.“. Nije moga molit, nije moga izustit molitvu, jer je jače zlo u njenin očima od njegove molitve. Kaže: “Ne mogu ja od nje molit, ima munju u očima.“. Ona je imala to već u očima, ali nije ona za to znala. Ovako je fratar reka: “Ona ne zna da ona ima munju u očima.“. Moš ti š njon pričat, al kaje nije ona kriva. A ona kad bi te pogledala sada dite, tako mladu, lipu, ona bi tebi naudila, a možda ne zna da to ima u očima. Kaluđer je to zna. One šta vidu tute, pa i blago. Moja je jetrva bila prošla, i kaže vidi krave, vidi krave, i više je pomuzla nije. Nit je ko smio ić poda nju. Kaže: “Vidi, vidi, neurekla se ona, imal' kolko mlika?“¹⁶⁵

Prikrstila san ti se ko svaku večer i ja san ti legla, bila u noćnoj, u tvornici radila. Kako neke doba noći, ja se pokrila lancunon, bilo lito. Meni s nogu, meni je ovako lancun radio, mava, a ja san spavala, ne mičen se. Išla san ti fra Ivanu Akrapu, i rekla mi žena u selu da moran molit, i šta ću molit, i pružit roge tome ko mi je to napravio. Fra Ivan mi je

¹⁶³ Isto.

¹⁶⁴ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Lučanama Stipe Đipalo.

¹⁶⁵ Zapisala sam 2020. godine. Kazala mi je na Radošiću Marija Gugić.

reka da prije rađe dođen, i ja san ti moja ti došla, i on ti je mene obuka fratarski, i on je na mene stavio ruku, poškropio me, kad je on molio, on ko da je s mene skinio teret. Bože, svlači te, ode! I da mi moći svetog Ante, blagosovio. Poškropio, i kaže: “To nosi sa sobom!”. I kaže mi: “Sad ajd kući, da se slučajno nisi svratila, ni popit kavu, nemoj nigdi, nemoj slučajno se okrećat za ikin, ako ideš, ideš direktno kući.”.¹⁶⁶

6.3. Balote

Balota je dalmatinska igra. Uglavnom se igra u poslipodne iza beside negdi di je ravno, na nekoj livadi di nema visoke trave. Zna se igrati i priko tjedna, ali opet najviše nedilljon. Tradicionalno je igrat balote uz velika slavlja, pečenja, ali i za Uskrs. Izrađivale su se drvenon turpijon i teslon. Najkvalitetnije drvo za balotu je drinovina i klen. Igra se u dvanaest i šesnaest punata. 'Ko prvi skupi dvanest punata njegova partija. Igra se u više partija i na kraju je zbrajaju bodovi. 'Ko ima najviše bodova njegova pobjeda. Igra se na daljini od dva'espel do čet'est metara. Svaki igrač ima dvi balote, a jedna ekipa po tri, čet'ri ili pet igrača. Ako je veći broj okupljenih dili se na više ekipa. Netko mora pogodit već bačenu balotu i to se zove “cikanje”. Kad netko cika bulinu, neko 'ko dobro gađa mora pogodit tu drugu balotu da ih razdvoji. Ekipa čija je balota najbliža bulinu dobiva punte. Najbliže balote i udaljenost između nji se miri štapom. Balote danas nisu iste ko prije. Prije su u nje zabijali brokve ne bi li dobile na težini i ima si bolje izgleda za pobjedu. Balote imaju i svoje misto igre, zove se zog.¹⁶⁷

6.4. Pogrebni običaji

Zadnji tradicijski običaj u kojem ću govoriti u ovom radu jest onaj vezan uz smrt člana obitelji, za kojim njegovi bližnji nariču i oplakuju pokojnika, uz oblikovane forme, u kojima se nabrajaju njegove fizičke i duhovne vrline.

Prije nije bilo mrtvačnice. Triba se mrtvac čuvat u kući. Čuvaj u kući i dan i noć. I sutradan kad ide sprovod, išlo se na noge, nije ima niko auta. Mrtvi su počivali u nas doli kod Delongine kuće, pa se i dan danas to misto zove „Di mrtvi počivaju“. Onda na vri Manzanove ulice se stalo i tute bi se čekali fratri. Fratar dođe tute i moli Boga,

¹⁶⁶ Zapisala sam 2020. godine. Kazala mi je na Radošiću Sanja Vučković.

¹⁶⁷ Zapisala sam 2018. godine. Kazao mi je u Sinju Mate Gulić.

poškropi i onda iđu u crkvu. Onda iz crkve na groblje. Ti si mrtvacu triba čuvat cilu noć, upale se voštane sviće. Mačka nije smila uć u kuću, nije smilo ništa, Bože oslobodi. Ne daj Bože da mačka slučajno priskoči priko mrtvacu, to bi bila velika nesrića. Svit je od toga čuva se. Ljudi po cilu noć sidi. Mačetina se svit uvik boja, odnija ih đava. A grobnica nije bilo. Tribalo ić dan prije pogreba iskopat zemlju, metar, dva dubine. Nađeš dva čovika, i oni su čekali tute za pogreb. Danas malo ko ima groblje, svi imaju grobnice, a tad nije bilo svega pet grobnica. Fratar blagoslovi točno na vri Manzanove ulice, i dođi onde fratar blagoslovit kapsel. Ima ljudi što nisu ni išli u crkvu, išla san ja i tin na sprovod. Išli su ljudi mrtvacin, nisu dali živin. Kapsel se veže špagon, i onda dva čovika potegnu, spustu kapsel doli u zemlju. Ja san jednon bacila maramicu, bilo mi ga ža. Neko bi ružu, ili nešto. Kad sprovod ide ća, ti ljudi ostaju, i tu zemlju nabacivaju ponovno. Kad bi ga pokopali stavili bi drveni križ, uvik je bio drveni i na njemu je bilo ime mrtvacu. Nije bilo betona ka sada šta je. Doli je sveta voda, i svića i to ostaviš na grobu. Bilježilo se piljčićin da se zna di je tvoje. Mora si bilužit s čin. Ako je neko umro u skorašnje vrime od već umrlog, možda u razmaku od šest miseci, a kapsel je u zemlji još zdrav. Počne gnjit tek nakon 3 il' 4 godine. Kad uvalu ovi kapsel, a oni ne more stat, oni bi te kosti sve bacili u grob di su iskopali prije, a najnoviji mrtvac je u kapselu. Nije bilo kosturnice. Svak je ima pod i zemlju, samo šta su bili križi pa je svak zna di je čije. A koliko bi ih umrlo u malo i kratko, a nije se smijo grob otvorit prije zemana da prođe. Crnina se nosila ovisno o kome. Ako je udovica prava žena, nosila je cili život, al opet kako je koga bilo volja. Jedne nisu nosile nit' godinu dana, sa mnom su radile. Jedne su nosile 20 godina, a jedne nisu ni zere. Za materon se nosilo godinu dana, i za ćaćon isto. Meni je bilo 10 godina kad je ćaća poginija, a mater živila do 85, nije ona nikad crno skinila sa sebe. I moj je muž umro ima tačno 10 godina. I još nosin crno. Stari svit je govorijo: „Ako cijeniš svoga čovika i svoga muža, nosiš dok si živ.“. Kad bi neko umro, prvo bi se žalilo najranije ujutra. Štagod više žališ, nadovidaš to ti je bolje. Vidiš doli di su Radovići, e, pa mi bi ih dovde čuli kad bi plakali. Triba si žalit da te se čuje, triba si žalit na sav glas: „Nede moja, milo moje, srićo moja, kako ću ja sad bez tebe!“. Po tome se znalo da je negdi mrtvac. Cilu prošlost isplačeš, sve isplačeš: „Ja te oblačila, ja ti strigla nokte, ja ti umivala, ja ti...“. A sad nema, sad ti kažu budi tih, miran, nema plača. A prije čuvaj jedno drugoga, ja znan kad je u nas u Gugića bilo, cilu noć bi se čuvalo, a ne bi još umrlo. Vidilo bi se da je neko za umrit i čuvalo bi ga se cilu noć dok ne izdahne. E, nije bilo ić, ni u stacionara, ni u bolnicu. Misusovo! Čuva se u

kući, i onda se moli Bog da te prije digne. Jedna žena moli koja znade, i onda svi za njon. Moj ujac nije da u crkvu materi svojon mrtvon. I kad on nije da, babi mojoj da ide, na tri dana je on posla brata da jon dovede fratra jer je ona imala volju ispovidit se, baba Anđica moja, Perina mater. Ko se nije ispovidio, a ima želju, dovedeš fratra, i on ti da pomazanje, križa po tebi, i škropi te sveton vodon i moli nad tobon. E! Koliko san puta u crkvu na to naišla. I u nas dođi, ne bi prispio kući, fratar bi molio na mistu „Di mrtvi počivaju“, odma iza Marijine kuće, Miline, Maćurove Gugića. Staro groblje je bilo povri pazara, tamo di je Ivka Radovića udata, odma povri njiove kuće. Kažu da za vrime još onog prošlog rata, da je bila kuga, i da nisu imali di kopat, i tu su ukopali na iljadu ljudi, i zove se Groblje. Niko tu ne smi kopat, kažu iskopat će kosti.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Zapisala sam 2020. godine. Kazala mi je na Radošiću Marija Gugić.

7. Zaključak

Usmena književnost dio je lirike, epike i drame od početka ljudske ekspresije. U usmenu književnost spadaju oblici poput: predaja, legendi, basni, anegdota i drugih književnih mikrostruktura koje su dio ovog rada. Usmena književnost je najdugovječnija od ostalih vrsta književnosti zbog svog oblika prenošenja. Važan aspekt usmene književnosti je kazivač, osoba koja je izvor etnografskog bogatstva i koja svojim pripovijedanjem obogaćuje osobe u svojoj okolini i na tradicijski način educira ljude kojima prenosi kulturnu baštinu. Mnoge neobjašnjive pojave od početka formiranja hrvatskog naroda apstrahirane su na temeljima slavenske mitologije i već zateklih ilirskih naroda. Svojom kreativnošću mnoge predaje pronašle su svoj specifičan razvoj jer su se mnoge od njih mijenjale i nadopunjavale. Tako su u rečenice kazivača ulazili grecizmi, latinizmi, hebreizmi, turcizmi, hungarizmi, germanizmi, galicizmi, talijanizmi i dr.

Usmenoknjiževne vrste danas su najugroženiji oblici književnosti i neki oblici su zaštićeni od UNESCO-a. Treba poticati očuvanje istih jer je u kulturi skriven identitet nekog naroda, a gubljenjem kulture društvo je sklono dehumanizaciji te su time ugrožene ne samo usmenoknjiževne vrste, već sveukupne humanističke znanosti koje se danas omalovažavaju i čiji je položaj inferiorniji naspram tehničkih znanosti. Otudjenje je veliki problem modernog čovjeka, a usmena književnost je bila u središtu društvenih zbivanja. Mnogi običaji opisani u ovom radu provođeni su obredno u velikim skupinama ljudi zbog čega su društveno korisni.

Distinktivna obilježja u hrvatskoj pučkoj baštini, zatim u pučkim veseljima na blagdanima zaštitnika svojih župa, u pogrebnim običajima, tradicionalnom piru i ostalim običajima čine hrvatski prostor etnografski bogatim i različitim, a raznolikosti su visokocijenjene vrijednosti nacije. Obnašanjem običaja starijih naraštaja i govorenjem o njima pridonosimo njihovom očuvanju i na mlađe generacije prenosimo vrijednosti koje nas čine kulturno jedinstvenima.

Rječnik

A

alajčauš - zapovjednik čete alkara kopljanika

alka - kolut

arambaša – predvodnik

B

bajoneta – vrsta puške

bulin – prva balota, baca se kao početna

D

diver – brat od muža

domežana – posuda za vina obložena trstikom

G

gunjav – dlakav

grotulja – niz probušenih oraha koji su nanizani na tanji konop

J

jenga – mladi momak

K

kain – posuda za pranje lica

kaiš – remen

kalpak – vrsta kapa

kubura - vrsta puške

L

lug – pepeo

M

mišina – ovčje runo

N

njavao – đavao

P

posrkati – popiti uz glasan zvuk

pripetavanje – natezanje, natjecanje između dvojice koji su ostvarili isti broj bodova

punat – bod

S

stolić – stol s izloženim predmetima za prodaju

Š

šotana – crna tradicionalna suknja

šugoman – ručnik

T

trljiš – radnička odjeća

travešina - pregača

Z

zakantati – protjerati i prokleti

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

Kazivač: Stipe Đipalo Ban

Prebivalište: Lučane

Stipe Đipalo rođen je 1946. u Lučanama.

Kazivač: Antonela Gulić

Prebivalište: Sinj

Antonela Gulić rođena je 23.2.1969. godine u Splitu.

Kazivač: Mate Gulić

Prebivalište: Sinj

Mate Gulić rođen je 20.4.1962. godine na Gljevu.

Kazivač: Marija Gugić

Prebivalište: Radošić

Marija Gugić rođena je 9.2.1936. godine u Sinju.

Kazivač: Sanja Vučković

Prebivalište: Sinj

Sanja Vučković rođena je 22.9.1960. godine u Sinju.

Kazivač: Ivan Križanac

Prebivalište: Radošić

Ivan Križanac rođen je 25.9.1948. godine na Radošiću.

Literatura

1. Badurina, Anđelko i sur., *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.
2. Barešin, Sandra, Vampiri u popularnoj i pučkoj kulturi. *Ethnologica Dalmatica*, 23 (1), Split, 2016., str. 5-14.
3. Bošković Stulli, Maja, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb, 1975.
4. Bošković Stulli, Maja, Zečević Divna, *Usmena i pučka književnost*, knj.1. u *Povijest hrvatske književnosti*, Mladost, Zagreb. 1978.
5. Botica, Stipe, (pr.) *Usmene lirske pjesme*, SHK, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.
6. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština: književno-antropološke teme*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
7. Botica, Stipe, *Marulićeva Judita i hrvatska tradicijska kultura*. *Colloquia Maruliana* ..., 9, 2000., str. 265-276.
8. Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
9. Braica, Silvio, *Božićni običaji*. *Ethnologica Dalmatica*, 13(1), Split, 2004., str. 5-26.
10. Braica, Silvio, *Godišnji običaji*, Marjan tisak, Split, 2004.
11. Dragić, Marko, Dragić, Helena, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 15 (1), Split, 2019., str. 275.-329.
12. Dragić, Marko, *Povijesne i etiološke predaje iz Otoka Sinjskoga*. Tragovi tradicije, znakovi kulture (Zbornik u čast Stipi Botici) (ur. Evelina Rudan; Davor Nikolić; Josipa Tomašić) Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. Zagreb, 2018. 283.-297.
13. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.

14. Dragić, Marko, *Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici*, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 499-522.
15. Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 153-177.
16. Dragić, Marko, *Sveti Jakov Markijski u predajama i legendama Hrvata*, Jakov Markijski i njegovo djelovanje u Bosni: zbornik radova. Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet; Deževica: Župa Gospe Snježne, 2016, str. 241-260.
17. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
18. Dragić, Marko, *Općedruštveni značaj usmene književnosti*, Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, 2014, str. 16-25.
19. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 155-188.
20. Dragić, Marko, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 123.-140.
21. Dragić, Marko, *Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu“*, Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja, 60 (3). Split, 2011., str. 361-382.
22. Dragić, Marko, *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 7, Mostar, 2011., str. 260.-287.
23. Dragić, Marko, *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, HCDP "Croatica - Montenegrina" RH & CKD "Montenegro - Montenergina" u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević" - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 379-411.
24. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., str. 229-264.
25. Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4), Split, 2010., str. 467-488.

26. Dragić, Marko, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnom pripovijedanju*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 2-3, Split, 2009., str. 21.-44.
27. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo. 2005.
28. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
29. Fischer, Helmut, *Stari demoni – novi konteksti: demonski likovi u suvremenim predajama*, Narodna umjetnost : hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, br. 40 (2), Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2003., str. 29-40.
30. Jureta, Ante, *Demonska bića u Zagori*, Ethnologica Dalmatica, 24 (1), Split, 2017., str. 43-57.
31. Jurilj, Zorica, *Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkvenoj baštini*, Ethnologica Dalmatica, (25), Etnografski muzej Split, Split, 2018., str. 5-35.
32. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
33. Kolanović, Maša, *Kako se kalio kapitalistički Božić. Potrošačka artikulacija Božića*. U: Tragovi tradicije, znakovi kulture: zbornik u čast Stipi Botici, Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatsko filološko društvo: Matica hrvatska, Zagreb, 2018., str. 529-550.
34. Marković, Ivan, *Sinj i njegovo slavlje: god. 1887.: spomen-knjiga su 11 slika*, Dionička tiskara, Zagreb, 1898.
35. Mihajlovska, Suzana, *Tranzicijsko društvo i stvaratelji kulture*, Metodčki ogledi, 15(2), Skopje, 2008., str. 71-77.
36. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Etnološki prikaz Božićs i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi, "August Cesarec"*: Mosta: Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 1992.
37. Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika*, knj. 1: A-J, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971.
38. Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
39. Soldo, Josip Ante, *Sinjska spomenica 1715-1965.*, Franjevački provincijalat, Sinj, 1965.
40. Tkalčić, Marina, *Vile i vilinska pedagogija u novopoganskim duhovnostima u Hrvatskoj*, Studia ethnologica Croatica, 27(1), Zagreb, 2015., str. 189-246.

41. Vojnović Traživuk, Branka, *Jedan etnološki pogled na Božić*, Ethnologica Dalmatica, 26 (1), Etnografski muzej, Split, 2019., str. 1-23.

SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNIH VRSTA U KONTEKSTU TRADICIJSKE KULTURE U SINJSKOM KRAJU

Sažetak

U ovom radu opisan je niz običaja u kontekstu tradicijske kulture u Sinjskom kraju. Opisan je arhaičan oblik pjesme ojkavica koja je pod zaštitom UNESCO-a s nijemim kolom, ali i rera. Čudesna obrana Sinja je povijesna predaja s elementima čudesnog. Motivi poput vila, groblja, skrivenog blaga imaju mitološku podlogu i spadaju pod mitske predaje. Demonološke priče brojčano su na samom vrhu tradicijskih predaja, a najčešći demoni su vukodlaci i vještice. U hrvatskoj etnografiji Božić i Uskrs su vjerski blagdani s bogatim tradicijskim običajima. Usmena književnost zbog svoje općedruštveno korisne uloge može biti oružje u borbi s dehumanizacijom i konzumerizmom.

Ključne riječi: Sinj, suvremena etnografija, usmenoknjiževne vrste, običaji, dehumanizacija

CONTEMPORARY ETHNOGRAPHY OF ORAL LITERARY GENRES IN THE CONTEXT OF TRADITIONAL CULTURE IN THE SINJ REGION

Abstract

This paper describes a number of customs in the context of traditional culture in the Sinj region. The archaic form of the song *ojkavica*, which is under the protection of UNESCO with a silent circle dance, is described, as well as *rera*. The miraculous defense of Sinj is a historical tradition with elements of the miraculous. Motifs such as fairies, cemeteries, hidden treasures have a mythological basis and fall under mythical traditions. Demonological stories are numerically at the very top of traditional traditions, and the most common demons are werewolves and witches. In Croatian ethnography, Christmas and Easter are religious holidays with rich traditional customs. Oral literature, due to its socially useful role, can be a weapon in the fight against dehumanization and consumerism.

Keywords: Sinj, contemporary ethnography, oral literature, customs, dehumanization.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja ANDREA GULIĆ, kao autor/ica diplomskog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

SUVREMENA ETNOGRAFIJA USHENO-KNJIŽEVNIH VASTA U KONTEKSTU TRADICIJSKE KULTURE U SINJSKOM KRAJU

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom.

Korištenje završnog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 18. rujna 2020.

Potpis Andrea Gulić

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja ANDREA GULIĆ, kao pristupnik/prisutnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce Hrvatskog jezika i književnosti / Povijesti umjetnosti, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 18. rujna 2020.

Potpis Andrea Gulić

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni
repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: ANDREA GULIĆ

Naslov rada: SAVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNIH KRSTA U
KONTEKSTU TRADICIJSKE KULTURE U SINJSKOM KRAJU

Znanstveno područje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Znanstveno polje: FILOLOGIJA

Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada:

Marko Dragić, prof. dr. sc.

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

/

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

prof. dr. sc. Marko Dragić, prof. dr. sc. Boris Škvorc, dr. sc. Nikola Sunara

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanoga završnog diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) u otvorenom pristupu
b) dostupan studentima i djelatnicima FFST-a
c) dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6 mjeseci / 12 mjeseci / 24 mjeseca (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

U slučaju potrebe (dodatnoga) ograničavanja pristupa Vašemu ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnomu tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 18. rujna 2020.

Potpis studenta/studentice: Andrea Gulić